

ВИДАВНИЧА СПРАВА І РЕДАГУВАННЯ

УДК 070.447:327.5:316.48 (477.83)

О.В. Уліцка

ВИКОРИСТАННЯ ПАРАДОКСУ В ЖУРНАЛІСТСЬКОМУ ВІДОБРАЖЕННІ КОНФЛІКТУ

Ознакою нашого часу можна без перебільшення назвати епідемію конфліктів. Тому висвітлення конфліктних процесів суспільного життя стало сьогодні одним з важливих напрямків діяльності друкованих засобів масової комунікації (ЗМК). У даному випадку преса виступає не тільки важливим фактором формування конфліктологічного мислення, а й своєрідним соціальним простором, в якому воно розгортається. Адже засоби масової комунікації водночас і відтворюють соціально-політичну ситуацію, безпосередньо формують її й впливають на неї. Тобто друковані ЗМК відіграють важливу роль у подоланні або ж, навпаки, у “роздмухуванні”, підсиленні конфліктності в усіх сферах людської життєдіяльності, у тому числі в державному управлінні.

Таким чином, зв'язок зазначеної проблеми з важливими науковими і практичними завданнями полягає в нагальній потребі дослідження діяльності преси як невід'ємної складової засобів масової комунікації, у конфліктогенних точках та у вдосконаленні на цій основі пресової практики.

Серед наукових постулатів теоретиків і практиків друкованого слова безпосередньо стосуються зазначеної теми два наступні. В.М. Горохов писав, що поміж конфліктів, представлених пресою, виділяються такі, яким властива подвійна природа: з одного боку, вони відображають актуальні соціальні протиріччя – і цим споріднені з усіма іншими конфліктами; з другого боку, мають якісну своєрідність, оскільки в їх основі лежить парадокс, абсурдна ситуація, комічна або сатирична невідповідність [2, с.96–97].

І.Ш. Шукуров розглядав парадокс значно ширше. За ним – це прийом дотепності, метод науково-художнього мислення та спосіб зображення. Крім того, підкреслював учений, у публіцистиці парадокс, наповнюючись соціально-політичним змістом, набуває ще й „прикладного” значення – це форма буття протиріч.

Але він передає і розкриває не суперечливість соціальної системи, а напругу певних її елементів [9, с. 38]. Усе розмаїття дійсності, на думку І.Ш. Шукурова, можна передати за допомогою семантичних парадоксів, а також парадоксів понять і ситуацій – тобто парадоксів буття. Вони рівною мірою володіють здатністю миттєво розкрити предмет або явище в найбільш суперечливий, а тому найменш готовий для осягнення момент [9, с.41].

Разом з вказаними розходженнями обох науковців об'єднує думка про парадоксальний характер зображення протиріч як прерогативу сатиричної публіцистики.

Отже, невіршеною частиною загальної проблеми, котрій присвячується означена стаття, залишається вивчення можливостей парадоксального характеру зображення конфліктів усіх жанрових модифікацій. Тому в даній роботі зроблена спроба поєднати й розвинути наведені тези, використавши їх як базові, і вийти з окреслених ученими жанрових рамок. Емпіричною базою дослідження є твори конфліктної тематики, опубліковані у львівській пресі за останні роки.

З огляду на це у статті поставлено такі завдання:

з'ясувати сутність парадоксу в журналістському відображенні конфліктів;

визначити специфіку застосування у пресі різних видів парадоксу;

вивчити варіанти подання парадоксу (у цілеспрямованому підборі фактів; у документі; авторському коментарі; коментарі учасників конфлікту, посередників чи інших зацікавлених сторін тощо).

Спочатку варто розглянути особливості зазначених видів парадоксу. Отже, парадокс буття – це реально існуючий парадокс „з життя”, відтворений (репродукований) в журналістських творах. Він може бути передісторією протиріччя, компонентом його структури чи наслідком конфлікту. А семантичний парадокс – це висловлювання, в основі якого лежить підкреслене поєднання логічно суперечливих, аж до повного взаємного виключення, протилежностей, або висловлювання, що розходиться з ustalеними нормами. Такий парадокс завжди створюється (продукується) пресою.

З практики відомо, що в деяких випадках абсурдність конфліктних процесів, які розглядаються друкованими ЗМК, має очевидний характер. Це дає журналістам підстави активно акцен-

тувати читацьку увагу на парадоксі буття. Набагато складніше, коли протиріччя не таке рельєфне, заплутане і виявляє себе не стільки у вчинках, скільки в способі мислення, у духовному світі особистості. Це стосується і тих ситуацій, коли інтереси, цілі, цінності чи дії учасників протиборства не особливо різко розходяться з прийнятими поглядами або начебто суперечать здоровому глуздові, хоч насправді можуть й не бути хибними. Тут для зображення конфлікту та напрацювання шляхів його розв'язання поряд з парадоксом буття доречним буде звертання до семантичного парадоксу.

Для успішного відтворення суперечливостей дійсності журналісти використовують насамперед життєві парадокси. Це неминуче визначає змістові характеристики газетних публікацій. Так, парадокс конфлікту може бути поданий у цілеспрямованому підборі фактів, які говорять самі за себе; у документі; в авторському коментарі; коментарі учасників конфлікту, посередників чи інших зацікавлених сторін.

Вивчення матеріалів регіональної періодики показує, що найчастіше парадоксальний характер протиріччя представлений у коментарях журналіста. Для прикладу, у кореспонденції *„Хто врятує село від аграріїв?“*, надрукованої під рубрикою *„Ініціатива“*, суть парадоксу визначено підзаголовком: *„Високопосадовий чиновник закликає порушити закон“* [6, 23.01.98, №9] (тут і далі – посилання на номер друкованого органу в списку літератури). Журналіст роз'яснює запропоноване нововведення та підкреслює, що на зауваження про суперечність пропозиції чинному законодавству посадовець *„...відповів дуже свосвідно: „Ну, порушимо ми закон, зате добру справу зробимо“*. Далі автор продовжує: *„Така відповідь державного чиновника мала би викликати занепокоєння в його безпосереднього керівництва.“* Як впливає з тексту, такого роду „вольності“ державних службовців з дотриманням законності створюють у суспільстві потенційні осередки конфліктності.

Подібний шлях використання парадоксу спостерігається і в матеріалі *„Кривда без покарання“*, що під рубрикою *„Конфліктна ситуація“* [8, 23.04.98, №17]. Тут йдеться про конфлікт між фізичною та юридичною особами – громадянкою і управлінням капітального будівництва Львівського міськвиконкому. Журналіст резюмує: *„Як не прикро, дії окремих посадових осіб скривджені сприймають за кривду з боку держави. На ділі*

виходить так, що конкретні кривдники не несуть відповідальності за свої неправомірні вчинки, одне свавілля підтирають іншим та ще й почувають себе героями сьогодення". Авторський коментар парадоксальності розширюється за рахунок узагальнення, емоційного забарвлення, морального осмислення дій управлінців. Включення у твір моральної оцінки фокусує увагу читачів на очевидній асиметрії в співвідношенні добра і зла, наголошує на етичному аспекті конфліктності.

Досить частим, за нашими спостереженнями, виявилось зображення парадоксу через розповідь про конфліктні процеси самими їх учасниками. Прикметний парадокс сьогодення зазначений у звіті з прес-конференції начальника Львівського міського управління освіти *„День знань учителі відзначать страйком?“*, вміщеного під рубрикою *„Протест“* [6, 03.08.00, №129]. Державний службовець розповідає про те, що, можливо, 1 вересня розпочнеться не навчання в школах, а страйк освітян. Йшлося також про вчительські зарплати – *„прожити на цю подачку просто неможливо“* – та про переважно жіноче „обличчя“ шкільної педагогіки. Ініціатор зустрічі з мас-медіа зазначив: *„А тим часом наші вчителі намагаються виїхати на заробітки до Італії або Туреччини. І тільки наприкінці серпня школи будуть знати, скільки у них вивільнилося вакансій. Тобто скільком учителькам „пощастило“ „зачепитися“ на непрестижному, але хлібному місці... А... в конкурсі на вивільнене місце братимуть участь 7–8 претенденток“*. Тривожність парадоксу змальована зі слів відповідального за цю сферу державного службовця – представника однієї сторони конфлікту, і жодним чином не коментується журналістом. Авторське бачення подальшого розвитку протистояння заявлене у заголовочному комплексі, куди внесені ключові слова повідомлення – „страйк“ і „протест“: конфлікт не вирішений, і актуальність парадоксу не втрачається.

Однак особливо ефективним є таке журналістське вирішення протиріччя, коли парадокс поданий одночасно на кількох рівнях – наприклад, в авторській мові та у висловлюваннях зацікавлених сторін. В інтерв'ю *„Доброчинність по-українськи: де-юре і де-факто“* [5, 09.12.99, №131] респондент – директор Фонду Св. Володимира – розповідає про очолювану ним благодійну організацію. Ця інституція надає соціальну допомогу потребуючим, провадить просвітницько-виховну роботу, а функціонує за рахунок пожертв приватних осіб, переважно із Заходу. Респон-

дент каже: „...добročинні пожертви, згідно з чинним законодавством України, не оподатковуються, але де-факто, через брак виконавчої дисципліни, податок на добročинну суму може бути накладений. І все тут. Парадоксально? Але нічого не вдієш”. На закінчення публікації, в авторському коментарі, відбувається узагальнення описаного парадоксу: „Що ж воно виходить – зачароване коло непорозумінь? Держава й начебто сприяє добročинності, а чиновники цієї держави використовують усі засоби, щоб благодійність „придушити”...” Далі журналіст пробує знайти вихід з незаконної конфліктності: „Коли це коло розімкнеться? Тоді, коли „підросте” колективна державницька свідомість, чи тоді, коли доморослий чиновник збагне, що добročинність... і комерція – поняття далеко не тотожні? Чи тоді, коли... Ет, що там відгадувати: дожити б до того дня...”. Пошук автором виходу виглядає неоднозначно: з одного боку, запропоновано непродуктивний шлях, оскільки резюмується на пасивній позиції очікування, з другого, конструктивність висновків заявлена акцентуванням на оптимізації діяльності державних органів.

Тут парадокс життя оприлюднений насамперед вустами зацікавленої особи, а згодом повторений на якісно іншому рівні в авторському резюме. Для даної публікації „затісні” межі свого окремого регіону, журналіст виходить на найвищий рівень виконавчої влади. І такі випадки – поширене явище в практиці львівської преси, адже далеко не завжди проблема, яку порушує редакція, вкладається у місцевий масштаб.

Значно рідше, як видно з аналізу львівських друкованих ЗМК, конфліктність подій окреслюється виключно подачею фактичного матеріалу. Прикметною з цього приводу є інформаційна кореспонденція „ЛАЗ однією рукою гладять, а іншою б'ють” [б, 08.08.00, №132]. У матеріалі йдеться про те, що український уряд, піклуючись про транспортне обслуговування великих міст, суттєво зменшив мито на ввіз автобусів з-за кордону. Зміни, передбачені постановою Кабінету Міністрів, поширюються на ввезення як нової, так і вживаної техніки. Разом з тим, автор нагадує, що Україна має власний автобусний завод, який довів свою конкурентоздатність, і ЛАЗи здатні позмагатися, у тому числі й за ціною, з будь-якими імпортними зразками.

Журналісти завжди користають з нагоди показати парадоксальні життєві колізії за допомогою документа. В одних випадках достатньо вказати його назву, в інших раціональним є поси-

ланья на різного роду закони чи підзаконні акти, ще в інших журналісти працюють у режимі цитатного „підкріплення”. Однак, на щастя, такого „вдячного” матеріалу для публікацій не дуже багато. Парадокс з життя відтворений у замітці „Наметове містечко страшне не владі, а пам'ятникам” [6, 25–31.01.01, №14]. Так, на десятому році державності України „...міська влада та суд посилаються на Указ президії ВР СРСР „Про порядок організації та проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій в СРСР”. Про парадоксальність такого самого характеру йдеться у репортажі зі залу суду „Кого репрезентує державне звинувачення, якщо посилається на нормативні акти неіснуючої держави?” [4, 20.02.97, №21].

В останньому випадку парадокс вноситься у заголовок публікації. Подібних прикладів небагато, і вони, як запевняють теоретики журналістики, викликають інтерес читачів [8, с. 220]. Такі назви творів привертають увагу, готують до сприйняття конфлікту, засвідчують особливості авторської манери письма. „Несподіваність” заголовків-парадоксів продиктована закладеними в них розходженням чи протиставленням, наприклад: „Учителі страйкувати не хочуть, але... мусять” [3, 20.08.02, №128].

Однак у заголовочному комплексі газетних публікацій найчастіше зустрічається семантичний парадокс: „Різдвяна феєрія у наметах” [6, 11.01.00, №4]; „У День незалежності Конституція нечинна” [6, 23–29.08.01, №129]; „Спонсори мимоволі” [6, 06–12.12.01, №185]; „Франко під пантофлею” [6, 20–26.03.01, №143]; „Свобода слова за регламентом?” [6, 8–9.05.01, №69]; „І ввійманий – не злодій” [6, 04–10.10.01, №151]. Усі зазначені назви журналістських текстів взяті з практики одного видання, що певною мірою визначає „обличчя” цієї газети. В інших виданнях вони не такі ясні: „Не треба заздрити великому Шекспірові..., або Багато галасу з нічого” (тут мається на увазі друга частина заголовка) [8, 07.11.97, №44]; „Академія нищості” [5, 17.02.98, №19]; „Судова меса в органічному залі” [1, 11.07.01, №151].

Вибірково розглянемо відповідність назви і змісту в даних публікаціях, наголошуючи на окремих словах, що формують семантичний парадокс. У замітці, заголовок якої вказаний першим, йдеться про продовження акції протесту – пікетування міської ради – і під час різдвяних свят. Працівники збанкрутілого підприємства, домагаючись від влади задоволення своїх майно-

вих претензій, відзначають свята в наметах. В останній зазначеній кореспонденції описано „кадровий” конфлікт: экс-директор Львівського будинку органної і камерної музики подав до суду на відділ мистецтв та організації дозвілля департаменту гуманітарної й соціальної політики міської ради з приводу свого звільнення.

Звідси помітно, що запропоноване мовне оформлення заголовка допомагає повніше відтворити колізію реальної дійсності. Завдяки таким визначенням, в яких ставиться акцент на протилежності понять, подій, якостей, читач отримує додаткову характеристику конфлікту. Крім того, протиріччя, яке є в основі подібних назв публікацій, сприяє двоплановому сприйняттю контексту, що особливо важливо для прочитання творів конфліктної тематики.

Таким чином, досвід звертання регіональних періодичних видань до парадоксу засвідчує, що тут закладено значний потенціал дослідження засобами масової інформації реальних осередків конфліктності. У семантичному парадоксі та парадоксі буття закодовано великі можливості друкованого слова саме для вирішення протиріч. При розшифровці обидва види парадоксу відтворюють складну структуру конфліктної взаємодії, фокусують читачку увагу на різноспрямованості або навіть взамо-виключенні інтересів, намірів і бажань конфліктуючих сторін. Парадокси містять певну інформаційну новизну, оскільки підкреслюють специфіку конкретної конфронтації. Такий тип зображення впливає також на чуттєво-емоційну форму вираження змісту: незвичні, нестандартні протиставлення використовуються для створення похідного, експресивного смислу. Крім того, парадоксальний характер зображення протиборства дозволяє пришвидшити процес мислення і, оминувши проміжні етапи аналізу, збагнути конфліктність події чи явища.

Отже, оптимізація управлінських рішень преси у вирішенні численних конфліктних питань сьогодення мусить відбуватися на базі активнішого використання парадоксального характеру зображення. Тому перспективи подальших розвідок у даному напрямку слід розглядати в загальному контексті дослідження діяльності преси в конфліктних точках сьогодення.

1. “Високий Замок”. 2. Горохов В.М. Основи журналістського мастерства. М., 1989. 3. “Експрес”. 4. “За вільну Україну”. 5. “Молода Галичина”. 6. “Поступ”. 7. Сазонов А.А. Стилистика газетных заголовков // Стилистика газетных жанров /